

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Світлана Вікторівна АНДРОС,

доктор економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу
фінансово-кредитної та податкової політики
Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (м. Київ),
andros.sv@ukr.net

УДК 336.77:338.437

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджуються проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, їх кредитної підтримки. Проаналізована ситуація на ринку банківського кредитування сільгоспвиробників. Проаналізована співпраця банків і аграріїв у сфері кредитування. Виявлено основні фактори попиту на кредитні ресурси з боку сільськогосподарських підприємств. Встановлені фактори, які можуть змусити аграріїв відмовитися від використання кредитних ресурсів. Виявлено недоліки в системі банківського кредитування сільськогосподарських підприємств. Розглянуті основні перешкоди кредитування банками розвитку малого й середнього агробізнесу. Встановлені протиріччя банківського кредитування сільськогосподарських підприємств. Доведено, що ефективно налагоджена система кредитування відкриває широкі можливості для розвитку підприємств аграрного сектора. Підкреслюється необхідність розширити межі й масштаби участі в процесі фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств небанківських установ. Представлено широкий перелік продуктів і послуг, які пропонують банки підприємствам агропромислового комплексу України. Розглянута практика найбільш ефективно використовуваних фінансових інструментів та програм підтримки сільськогосподар-

ських підприємств фінансово-кредитними установами України. Надані пропозиції щодо підвищення доступності кредиту, фінансових інструментів та програм комерційними банками, що обслуговують сільськогосподарські підприємства. Встановлені фактори впливу на прийняття рішення про кредитування, виходячи з банківської практики. Досліджуються проблеми з боку позичальника, які стають основними перепонами до отримання банківської позики і запропоновані шляхи їх усунення. Запропоновані підходи в напрямі покращення фінансово-кредитного забезпечення агропідприємств. Сформульовані ключові моменти, на які потрібно звертати увагу сільгоспвиробникам при укладанні угоди банківської гарантії. Обґрунтовані теоретичні положення й розроблені практичні рекомендації в напрямі покращення фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: агробізнес, банк, інструменти, кредитування, продукти.

Агропромисловий сектор є стратегічною галуззю національної економіки. Рівень розвитку сільськогосподарських підприємств, їх конкурентоздатність, платоспроможність та можливість купувати матеріальні ресурси, що є продукцією інших галузей, впливають на розвиток економіки. Нестача власних джерел фінансування основного й оборотного капіталу агробізнесу служить стримуючим фактором щодо можливості аграрного сектора виконувати ці функції. У 2018 році відбулося багато ключових меседжів у розвитку сільськогосподарських підприємств. Міністерство аграрної політики та продовольства України розробило проект єдиної комплексної стратегії розвитку сільськогосподарства на 2015–2020 роки для сприяння розвитку сільських територій на сталій основі відповідно до стандартів ЄС і міжнародних стандартів [1]. Проте, скільки б не говорили про перспективи розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств, доступ аграріям до джерел фінансування, як і раніше, залишається обмеженим.

Проблеми співпраці між комерційними банками і аграріями у сфері кредитування висвітлювалися в роботах таких вчених: І. Є. Греков, С. О. Дедєєва, О. Е. Курбанова, М. С. Конєвіна, Є. В. Оськіна, Ш. О. Олімжанова, Ш. О. Петрушина, І. М. Руцький, М. К. Чистякова [2–10]. Незважаючи на велику кількість наукових праць у сфері агрокредитування, до останнього часу не вирішені питання, пов'язані з розвитком механізму фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, обґрунтуванням підходів до формування оптимальної структури джерел фінансування сільгоспвиробників. Перш за все, це стосується впровадження нових видів продуктів і послуг, розвитку фінансових інструментів та програм кредитування.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних положень і розробленні рекомендацій щодо фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Нині першорядної уваги заслуговують питання забезпечення агробізнесу кредитними ресурсами. Складна політична й економічна ситуація в Україні відображається на фінансовому забезпеченні аграрного сектора. Проявляється це у скороченні державних асигнувань, диспропорції цін на засоби виробництва й реалізовану сільськогосподарську продукцію, зменшенні кредитування аграріїв. Головними труднощами є те, що фермери-позичальники не завжди можуть надати банкам адекватні застави. Традиційно гарантіями для банку можуть виступати основні фонди підприємства; особисті депозити; майбутній урожай як частина загальної застави; майно власника у вигляді будинків, автомобілів; майнові права на майбутню виручку у випадку, якщо клієнт-позичальник працює з надійною компанією. Але зазначені види застав банкам не цікаві, тому кредитування є ризиковим і дорогим. Звичайно, оптимальні умови кредитування для аграріїв банк може запропонувати у випадку, якщо максимально точно оцінює всі ризики, пов'язані з цим процесом. Однак, враховуючи нинішні ставки за вкладами, які залишаються нині головним джерелом залучення банками фінансових ресурсів, значного зниження процентної ставки по кредиту для фермерів складно очікувати (табл. 1).

Таблиця 1

Відсоткові ставки за кредитами у серпні 2018 року

Показник	Нефінансові корпорації		Домашні господарства	
	відсоткова ставка, %	сума/залишки, млрд грн	відсоткова ставка, %	сума/залишки, млрд грн
Нові кредити	16,64	201,1	30,64	17,2
у гривнях	18,08	177,4	30,66	17,2
у доларах США	6,04	16,9	18,77	0,01
в євро	5,51	6,9	9,79	0,01
Непогашені кредити	13,52	874,7	31,32	202,7
у гривнях	17,89	468,3	37,75	130,4
у доларах США	9,58	338,6	13,26	68,0
в євро	8,76	67,0	13,76	1,9

Примітка: складено за [11].

Дослідженням встановлено, що ключовою перешкодою для залучення нових кредитів сільським господарством, лісовим та рибним господарствами у 2018 року були занадто високі ставки за кредитами (67,4 % відповідей). До інших значущих факторів впливу на прийняття рішення про кредитування аграрії відносять: надмірні вимоги до застави — 31,5 %; наявність інших джерел фінансування — 28,1 %; посилення впливу коливань курсу гривні до іноземних валют — 23,6 % (рис. 1). Сільгоспвиробники вимогливо ставляться до якості обслуговування й відчуття партнерства в ділових відносинах.

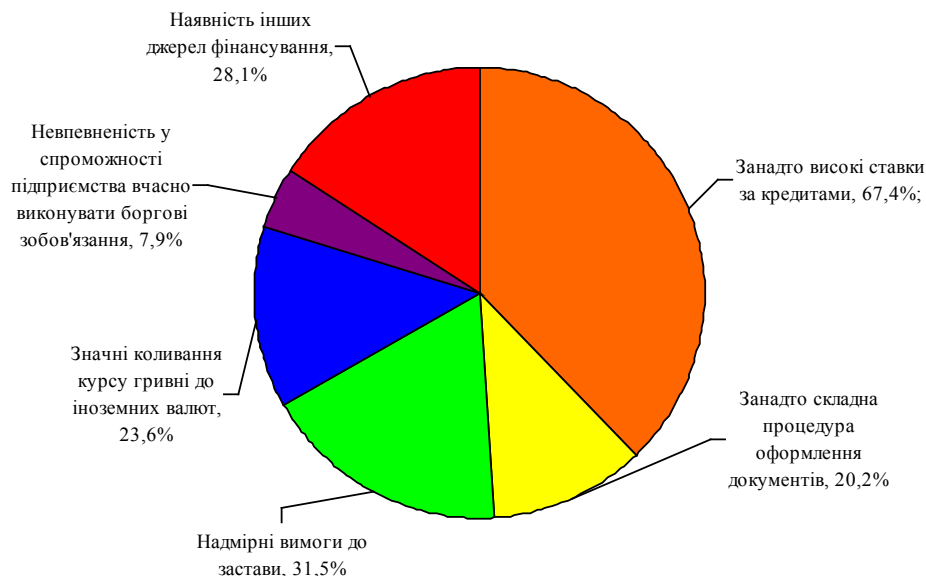

Рис. 1. Оцінка аграріїв щодо найбільш важливих факторів, які можуть змусити їх уникати використання позики у 2018 році, % відповідей

Примітка: складено за [12].

З практики роботи з банками і постачальниками матеріальних ресурсів, зазначимо, що обсяги фінансування аграріїв через товарний кредит не є меншими, ніж обсяги банківського кредитування. В Україні частка банківського кредитування у фінансуванні агропромислового комплексу становить майже 7 % [13]. Банківський кредит використовують тільки 1% вітчизняних аграріїв, у той час як товарний кредит — 29 % аграріїв для покриття, у першу чергу, операційних витрат. По суті, 31 % операційних витрат фермери покривають банківськими кредитами [14]. Отже, кожен 5-ий аграрій використовує товарні й банківські кредити для покриття операційних витрат. Ураховуючи, що відсоткова ставка, закладена в товарний кредит, більше, ніж банківський відсоток, а також присутність на ринку неформальних кредиторів і попит на їх продукти і послуги (приблизно 2–3 % у місяць у валюті), констатуємо, що фермер вартість позики не завжди ставить на перше місце. Порівнюючи, наприклад, з рівнем непрацюючих кредитів українським підприємствам, який у 2018 році становив 54,6 %, проблеми з поверненням кредитів у малому і середньому агробізнесі були на рівні 5 %. Нині банки визнають, що сільськогосподарські підприємства є одним з найбільш надійних і перспективних

для кредитування сегментів економіки. Так, наприклад, Райффайзен банк Аваль у 2017 році понад 50 % кредитів видав агробізнесу. Якщо мова йде про надійність агрокредитів, то їх частка є найвищою на ринку. Відмови платити по кредитах не перевищують 3 % [15]. Ураховуючи зазначене, сільськогосподарські підприємства сьогодні виступають головним локомотивом кредитування, адже якість кредитного портфеля в цьому сегменті значно вище, ніж, наприклад, якість кредитного портфеля корпоративних клієнтів, налаштовані на спрощення процесів щодо прийняття рішень про можливість кредитування малих і середніх агропідприємств Банки полегшують вимоги до аналізу управлінської звітності, скорочують терміни розгляду кредитних заявок. Одним з ключових факторів певного пом'якшення стандартів схвалення заявок на кредити домогосподарствам, на думку аграріїв, є підвищення конкуренції з іншими банками (44,6 % відповідей) (рис. 2). Утім, банки вказали на посилення конкуренції не тільки з іншими банками, а й із небанківськими фінансовими установами.

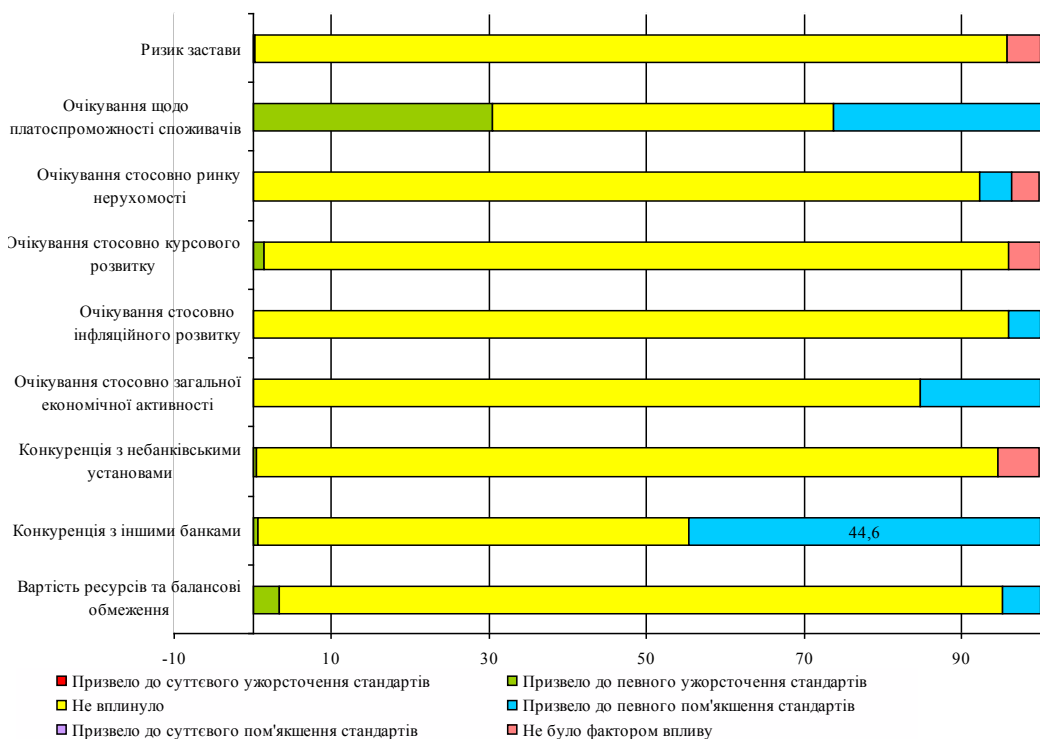

Рис. 2. Оцінка домогосподарств щодо факторів впливу на зміну стандартів схвалення заявок на кредити у 2018 році, % відповідей

Примітка: складено за [12].

Дрібних сільгоспвиробників банкіри відносять до сфери малого бізнесу. Утім, не зовсім коректно вимірювати масштаби аграрного бізнесу кількістю гектарів в обробці. Необхідно брати до уваги овочеві та ягідні господарства, які отримують набагато більший валовий дохід з гектара, ніж зернові господарства, а також тваринництво і равликів, що йдуть на експорт до ЄС. Отже, обґрунтованої відповіді на питання щодо масштабів агробізнесу або 70, або 1 000 га дотепер немає.

Іноді банкіри нарікають на те, що аграрії-позичальники надають їм недостатньо інформації для прийняття зважених рішень про кредитування. Банки розраховують на більшу транспарентність бізнесу, зокрема висувають підвищені вимоги до фінансової звітності. Проблема полягає в тому, що не завжди можна чітко ідентифікувати кінцевого бенефіціара підприємства, а банкіри повинні володіти інформацією про особу, що отримує прибуток від своєї власності. Якщо розглядати фінансовий стан клієнта, то часто позичальник не може надати якісну консолідовану фінансову звітність. Його бізнес малодохідний, у нього заборгованість перед бюджетом або перед іншими установами, і при цьому він приходить за кредитом. У зв'язку з цим, банки стають більш вимогливими до позичальників (тепер клієнти повинні надавати не тільки якісні застави під кредити, але і вести прозору діяльність).

Незважаючи на низку проблем, сегмент малого і середнього агробізнесу стає популярним у банкірів, вони конкурують за клієнтів. Спрощують умови кредитування і навіть знижують відсоткові ставки, особливо якщо в цьому їм допомагають міжнародні партнери. Спільні кредитні програми банків і постачальників для агросектора стають ринковими трендом (табл. 2).

Таблиця 2

**Продукти і послуги, які пропонують банки
підприємствам агропромислового комплексу**

Банк	Умови	Продукти, фінансові інструменти, програми
Креді Агріколь Банк	Прибуткова діяльність, достатній рівень капіталізації та належний рівень ліквідності	Кредитування під подвійні складські свідоцтва, сезонне фінансування, фінансування придбання сільгосптехніки, у тому числі за пільговими ставками в рамках партнерських програм з виробниками / дилерами техніки. Фінансування в документарній формі: авалювання векселів, гарантії виконання зобов'язань під передоплати від трейдерів.
Перший Український Міжнародний банк (ПУМБ)	Кредитна заборгованість / EBITDA підприємства не повинна перевищувати цифру 3,5	Кредитування агрокомпаній сфокусовано на таких фінансових інструментах: • вексель, авалюваний банком — 3–5 % річних; • банківська гарантія — 3–5 % річних; • акредитив — 3–5 % річних.

Продовження табл. 2

Правекс-Банк	Критерії: термін оренди землі перевищує дату погашення кредиту, позитивна кредитна історія за останні 3 роки, відсутність арешту активів, у тому числі з податкових спорів, відсутність простроченої заборгованості в інших банках	Банк пропонує 4 продукти для сільгоспвиробників: • фінансування посівної і збиральної кампанії (1 млн грн — € 2,5 млн) — 12 міс.; • фінансування під зібраний урожай — до 6 міс.; • кредит на придбання техніки — (0,5 млн грн — €2,5 млн) — до 60 міс.; • кредит на будівництво, ремонт, зерносклади, елеваторів (3 млн грн — €2,5 млн) — до 60 міс.
Райффайзен Банк Аваль	Позитивна ділова репутація, наявність досвіду роботи в цій галузі не менше 2 років, хороший фінансовий стан і застава	Безресурсне фінансування можливо при використанні одного з продуктів: овердрафту або факторингу. Відсоткова ставка за встановлення ліміту за партнерськими програмами на 4–5 % нижче, ніж стандартні умови кредитування, можливий сезонний графік оплати за кредитом, придбання високоякісної техніки, відсутність необхідності виводити власні кошти з обороту.
ТАСкомБанк	На момент звернення в банк не менше року ведуть основну діяльність у галузі рослинництва; здійснюють або мають намір здійснювати поставки сільськогосподарської продукції за форвардними контрактами, володіють землею в обробці площею не менше 400 га	Фінансування за форвардними контрактами. Термін кредитування — до 12 міс. Річна відсоткова ставка в грн — від 26 %, у валюті — від 11,5 %, разова комісія — від 0,5 %. Банківська гарантія платежу від 3 % річних від суми Видають кредит під заставу зерна за подвійними складськими свідоцтвами.
УкргазБанк	Прийнятний фінансовий стан компанії, ліквідні застави і позитивна репутація підприємства	Програми для сільгоспвиробників, які розроблені для короткострокового кредитування на поповнення оборотних коштів під заставу зерна. Програми з фінансування покупки сільгосптехніки білоруського виробництва.
УкрСиббанк BNP Paribas Group	Щорічна виручка не менше 400 млн грн, з аудиторської фінансовою звітністю Розмір кредитного портфеля — не більше 3-х від EBITDA	Умови фінансування: посівної кампанії — максимальна сума кредиту 50–70 % від прямих витрат на посівну кампанію, 50 % від вартості майбутнього врожаю, фінансування зберігання зерна на елеваторі — максимальна сума кредиту 75–80 % ринкової вартості зерна, передекспортне фінансування — максимальна сума кредиту 90 % від ціни продажу зерна за контрактом.

Закінчення табл. 2

УкрексімБанк	Критерії: ліквідність і достатність для забезпечення кредитної операції, наявність завершеного циклу виробництва, бізнес-плану, контрактів, участь у проекті власними коштами	«Оборотний» — фінансування посівних і збиральних робіт, терміном до 12 міс. «Сільгосптехніка» — придбання основних засобів, з власним внеском позичальника від 15 % і терміном фінансування до 60 міс. «Інвестиційний» — розширення діяльності підприємства, з авансовим внеском від 30 % і терміном фінансування до 60 міс. За необхідності передбачена можливість отримання відстрочки погашення основного боргу терміном до 12 міс.
--------------	---	---

Примітка: складено за [16].

Як видно з табл. 2, банки пропонують фермерам широкий перелік фінансових інструментів: банківські гарантії, векселі, мікрокредити. Короткострокові позики є популярними на ринку, адже мікрокредит можна оформити швидко і без зайвого клопоту. Такий інструмент як аваль-вексель дає змогу сільгоспвиробнику збільшити обсяги закупівель (добрива, насіння) без відволікання грошових коштів з обороту. До переваг аваль-векселя для постачальників і покупців продукції відносимо зменшення витрат підприємства порівняно з вартістю робочого капіталу або банківського кредиту; вигідні умови продажу (товарний кредит, ціна, покриття ризику неплатежів); вартість авалю набагато дешевше звичного кредитування; вивільнення коштів для інвестицій; формування позитивної кредитної історії. Банківська гарантія повернення авансового платежу дозволяє аграріям отримувати передекспортне фінансування запланованих поставок своєї продукції у формі передоплати від іноземного покупця. Є можливість фінансувати весь цикл виробництва продукції (проведення посівної кампанії, збір врожаю). Для отримання гарантії треба підписати угоду банківської гарантії — вид поруки, покликаний мінімізувати можливі фінансові ризики учасників угоди. При цьому треба брати до уваги, що навіть після припинення основного зобов'язання гарантія продовжить діяти, що дозволить замовнику звернутися за компенсацією в разі, якщо виконавець недбало виконав домовленості. Від грамотного складання угоди банківської гарантії залежить подальша мінімізація можливих ризиків всіх учасників. Аграрію при зверненні в банк не доцільно повністю покладатися на запропонований менеджерами шаблон, бо вони використовують стандартні угоди, складені так, щоб максимально захистити, у першу чергу, свої інтереси.

Гнучкою формою розрахунків, що дає змогу знизити ризики під час проведення експортно/імпортних операцій, є акредитив. Він допускає індивідуальний підхід до застосування умов платежу, що дає можливість як відстрочки оплати для покупця, так і надання авансу для продавця. Умови акредитива можуть оперативно змінюватися за взаємною згодою сторін на будь-якій стадії виконання контракту.

Висновки дослідження.

Встановлені фактори впливу на прийняття рішення про кредитування сільгоспвиробника: достовірність даних про себе, господарство, плани щодо використання позики; діловий імідж і кредитна історія сільгоспвиробника; досвід роботи в агробізнесі; платоспроможність позичальника; рівень використовуваних в агробізнесі нововведень; заставне забезпечення.

Запропоновані підходи в напрямі покращення фінансово-кредитного забезпечення агропідприємств: спрощення процесу прийняття рішень з кредитування сільськогосподарських підприємств на засадах оптимального зіставлення між централізацією і децентралізацією, а також економія часу і чітке визначення частки малого і середнього агробізнесу в загальному кредитному портфелі банків і окремо по кожному відділенню; розробка нових фінансових продуктів для сільськогосподарських підприємств на базі аналізу руху грошових потоків одночасно з оцінкою кредитоспроможності.

Сформульовані ключові моменти, на які треба звертати увагу сільгоспвиробникам під час укладання угоди банківської гарантії: у преамбулі угоди обов'язково зазначити таке: гарант, принципал і бенефіціар; строк угоди повинен збігатися зі строком дії гарантії; строки розгляду вимог про виплату гарантійної суми і строки перерахування коштів та спосіб покриття витрат; пакет документів, який може знадобитися для підтвердження невиконання боржником своїх зобов'язань; угода повинна виключати одночасне отримання грошей кредитором від гаранта і боржника; форс-мажорні обставини; вартість банківської гарантії.

Список використаних джерел

1. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. 2018. URL : <https://goo.gl/yKCBYF>.
2. Греков И. Е., Федорова О. А., Скорлупина Ю. О. Оценка устойчивости банковского сектора на основе системы опережающих индикаторов. Орел : ФГБОУ ВПО «Госуниверситет-УНПК», 2014. 152 с.
3. Дедеева С. А. Инвестиции в сельское хозяйство: перспективы развития и риски. *Экономика, управление, финансы : труды III Междунар. научн. конф.* (г. Пермь, 17 февр. 2014 г.). Пермь: Меркурий, 2014. С. 4–6. URL : <https://goo.gl/q5yfYN>.
4. Курбанова О. Э., Одинокова К. А. Проблемы кредитования сельского хозяйства в условиях действия экономических санкций. *Молодой ученый*. 2015. № 13. С. 421–423. URL : <https://goo.gl/gdwD6u>.
5. Коневина М. С. Теоретические основы кредитования сельского хозяйства. *Молодой ученый*. 2017. № 24. С. 259–262. URL : <https://goo.gl/kYTLKo>.
6. Оськина Е. В. Перспективы развития банковского кредитования агропромышленного комплекса в современных условиях. *Вопросы экономики и управления*. 2016. № 5. С. 114–116. URL : <https://goo.gl/wuLRjJ>.

7. Олимжанова Ш. О., Жанназарова Г. К. Роль коммерческих банков в развитии фермерских хозяйств в Узбекистане. *Молодой ученый*. 2016. № 21.1. С. 41–45. URL : <https://goo.gl/RbXNrD>.
8. Петрушина О. В., Замараева Е. В. Проблемы и перспективы развития кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей. *Молодой ученый*. 2016. № 20. С. 408–410. URL : <https://goo.gl/nXVSN7>.
9. Руцкий И. М. Состояние и проблемы привлечения инвестиций в развитие АПК России в условиях санкций. *Молодой ученый*. 2017. № 22. С. 316–317. URL : <https://goo.gl/6q3zgw>.
10. Чистякова М. К., Курочкина М. В. Государственная поддержка банковского сектора как инструмент стимулирования сельскохозяйственного производства в условиях импортозамещения. *Молодой ученый*. 2016. № 2. С. 631–634. URL : <https://goo.gl/YrP4pJ>.
11. Грошово-кредитна та фінансова статистика. *Національний банк України*. 2018. URL : <https://goo.gl/8fcgjR>.
12. Опитування про умови банківського кредитування. *Національний банк України*. 2018. URL : <https://goo.gl/5isFQp>.
13. Банковские кредиты занимают лишь 7 % в финансировании агросектора. *Асоціація «Аграрії України»*. URL : <https://goo.gl/9C64nv>.
14. На финансовой игле: каждый пятый аграрий привлекает кредиты для покрытия производственных расходов. 11.06.2018. *AgroDay*. URL : <https://goo.gl/Ksk1xq>.
15. Банковское кредитование аграриев выросло на 24 % и составило в 2017 году 48,5 млрд грн. 30.03.18. *milkUa.Info*. URL : <https://goo.gl/ocKSa5>.
16. Кот В., Чубарко В. Кредиты для аграриев: что предлагают банки. 23.11.2015. URL : <https://goo.gl/v5CJxB>.

Надійшла до редакції 01.11.2018

Andros, S. V. Financial and Credit Support for the Development of Agricultural Enterprises

The problems of financial support of agricultural enterprises, their credit support are investigated. The situation is analysed on the market of bank lending to agricultural producers. The analysis of cooperation between banks and farmers in the field of lending is made. The main factors of demand for credit resources by agricultural enterprises are revealed. Factors that can make agrarians refuse to use credit resources are established. The shortcomings in the system of bank crediting of agricultural enterprises are revealed. The article also considers the main obstacles of lending to small and medium sized agribusiness development banks. Contradictions in bank lending to agricultural enterprises are established. It is proved that a well-established system of lending opens up wide opportunities for the development of enterprises in the agrarian sector. The need to expand the scope and extent of participation in the process of financial and credit provision of agricultural enterprises of non-banking institutions is emphasized. A wide range of products and services offered by banks to enterprises in the agro-industrial complex of Ukraine is presented. The practice of most effectively used financial instruments and programs of support to agricultural enterprises by financial and credit institutions of Ukraine is considered. The authors provide suggestions on improving the availability of loans, financial instruments and programs by commercial banks serving agricultural enterprises. The factors influencing decision making on lending are determined. The problems on the part of the borrower, which become the main barriers to obtaining a bank loan, are revealed and ways to eliminate them are suggested. The authors offer approaches to improve financial and credit provision of agro enterprises. Key points concerning agricultural producers while entering banking guarantee agreement are formulated. The authors substantiate theoretical positions and give practical recommendations as to how improve financial and credit support of agricultural enterprises.

Keywords: agribusiness, bank, tools, lending, products.

